

AVRUPA'DA İSLAM'IN GELİŞİMİ:

Etnisite - Din İlişkileri
Üzerine Bir Analiz

Kadir CANATAN

Bugün Batı'da hâkim olan anti-İslamî atmosfer ve çatışmacı eğilimler İslam'ın Avrupa'da sağlıklı bir şekilde gelişimini engellemektedir. Bu ortamın İslam içinde de selefi ve radikal akımları yüreklendirdiği kesindir.

Geçtiğimiz aylarda Fransa'da meydana gelen gençlik olayları üzerine Avrupa'da İslam'ın gelişimi üzerine çeşitli fikirler ortaya atıldı. Bunlar içinde ilginç bir fikir *Time* dergisi tarafından ileri sürüldü. "Fransa'da isyan neden Almanya'da da çıkmıyor?" sorusuna cevap arayan *Time*, "Çünkü orada Türkler var" diyerek, toplumsal gelişmelerin etnik boyutuna ve Almanya'daki Türklerin özelliklerine dikkatleri çekti. *Time*'a göre Almanya'daki Türkler istihdam yaratıyor, gençler isyanı değil yaşamlarını iyileştirmeyi düşünüyorlar. Berlin'de yoğun olarak Türk göçmenlerin yaşadığı Kreuzberg ve Neukölln bölgelerinde 'sokaklarda amaçsızca dolaşan kızgın adamlar' bulunmuyor. Burada gençler daha iyi bir yaşam için fırsatları değerlendiriyorlar.

Şüphesiz ki Fransa örneğinde olduğu gibi büyük toplumsal olayları etnik temelde ve tek bir faktörle açıklamak mümkün değil. Avrupa'da İslam'ın gelişimini anlamak için konuya en geniş anlamda üç perspektiften yaklaşmak gerekir. İlk olarak göçmenlerin ya da etnik grupların özelliklerinin İslam'ın

gelişimini etkilediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda göçmenlerin geldikleri ülke, göçmenlerin toplumsal kökeni, eğitim durumu ve yaşadıkları ülkeye yönelik uyum becerileri sayılabilir. İkinci olarak yerleşik toplumun özellikleri; bu bağlamda toplumun ve kurumlarının göçmenlere yönelik tutumları önemlidir. Son olarak hükümetlerin göçmenlere yönelik politikaları unutulmamalıdır. İzlenen politikaların niteliği göçmenlerin de tutumlarını belirlemektedir.

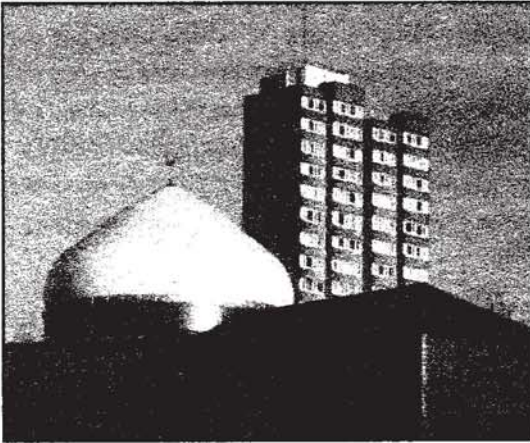
Tüm bu özellikler her ülkede farklı biçimlerde çalışmakta ve bu sebeple Avrupa'da İslam'ın gelişimi de ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Nitekim konuya yerleşik toplumun özellikleri ve hükümetlerin politikaları açısından yaklaşan bir çalışmada Hollandalı araştırmacılar şu sonuca ulaşmışlardır: "Her ülke kendi İslam'ını yaratıyor." Hollanda, Belçika ve İngiltere'de İslam'ın kurumsallaşması üzerine yapılan araştırmada bu ülkeleri kıyaslayan araştırmacılar İslam'ın, din-devlet ilişkileri bağlamında her ülkede farklı biçimde yapılandırıldığını savunuyorlar.

Fransa olayları tartışılırken Türkiye'de konuya daha çok bu açıdan bakıldı. Buna göre başka bir ülkede değil de, Fransa'da büyük çaplı bir gençlik isyanının çıkmasının sebebi Fransa'nın izlemiş olduğu politikalara bağlanmıştır. Buna ek olarak polis kurumunun göçmenlere yönelik olumsuz tavırları da bardağı taşıran son damla olmuştur.

Bir olayın anlaşılmasında farklı perspektiflerin bulunması, bunlardan birinin haklı diğerlerinin haksız olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine her perspektif önümüze yeni ufuklar açıyor ve olayın belirli bir yönünü aydınlatıyor. Avrupa'da yapılan araştırmalarda İslam'ın gelişmesinde etnik yapının rolüne pek fazla değinilmemiştir. Bu sebeple ben konuya din-etnisite ilişkisi açısından bakmaya çalışacağım. Bu bağlamda farklı Müslüman etnik grupların yoğunlaştığı üç ülke örneği (İngiltere, Almanya ve Fransa) üzerinde durmak istiyorum.

1. İNGİLTERE

Her ne kadar İngiltere'nin Müslüman ülkelerle ilişkisi uzun bir geçmişe dayanıyorsa da büyük çaplı Müslüman göçmen grupların bu ülkeye gelip yerleşmesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Ellili yıllarda Pakistan, Bangladeş ve Hindistan'tan bu ülkeye göçmen gruplar gelmeye başlamışlardır. Altmışlı yılların sonuna doğru ise erkek göçmenler çocuklarını ve ailelerini yanlarına almışlardır. Bu şekilde Londra, Birmingham ve Bradford gibi büyük şehirlerde Müslümanlar yoğun bir şekilde görünür hale gelmişlerdir.

Fransa'da büyük çaplı bir gençlik isyanının çıkmasının sebebi Fransa'nın izlemiş olduğu politikalara bağlanmıştır. Buna ek olarak polis kurumunun göçmenlere yönelik olumsuz tavırları da bardağı taşıran son damla olmuştur.

İngiltere'de İslam, Hıristiyanlıktan sonra gelen ikinci büyük din olup Müslümanlar toplumun yüzde 3'ünü oluşturmaktadır. Bu da resmi istatistiklere göre 1 milyon 600 bin kadar bir sayıya tekabül etmektedir.

Etnik açıdan İngiltere'deki İslam'ın karakteristik özelliği buradaki Müslümanların ağırlıklı olarak Pakistan, Bangladeş ve Hindistan kökenli olmalarıdır. Bu olgu İngiltere'nin ilgili ülkelerdeki sömürgecilik geçmişiyle alakalıdır. Bu geçmiş, İngiltere Müslümanlarına hukuksal açıdan güçlü bir konum sağlamıştır. Seksenli yılların başına kadar Commonwealth ve sömürgelerden gelen kişiler kolayca İngiliz yurttaşlığını elde edebilmişlerdir. Şüphesiz ki bu yurttaşlaştırma sürecinde İngiltere'nin çoğulcu ve sivil geleneğe dayalı liberal yurttaşlık anlayışının da önemli bir rolü olmuştur.

İngiltere Müslümanlarının bir başka güçlü yanı, göçmenler içinde yüksek eğitilmiş meslek gruplarının önemli bir varlık göstermesidir. Bu özellik, göçmenlerin topluma katılımlarını kolaylaştırdığı gibi aracı bir sınıf olmadan kendilerini ifade etme imkânlarını da sağlamıştır. Oysa başka ülkelerde çoğu kez Müslümanlar adına başka kişiler ve gruplar (sözelimi sonradan Müslüman olan yerli muhtediler veya kilise grupları) sözcülük yapmışlardır.

İngiltere'de Müslümanlar camiler etrafında ve demin sözünü ettiğimiz büyük şehirlerde belirli semtlerde yoğunlaşmış bir şekilde yaşamaktadırlar.

Bölgesel yoğunlaşma Müslümanların örgütlenmesini de olumlu yönde etkilemiştir. Sözgelimi 1963 yılında 13 cami veya mescit varken, 1990 yılında bu sayı 452'ye çıkmıştır. Bugün bu sayı, cami dışındaki dini nitelikli kurumlarla birlikte herhalde iki katına ulaşmıştır.

İngiltere'deki camilerin niteliği, 'cemaat camileri' olmasıdır. Başka bir deyişle söz konusu camiler, belirli dini cemaatler ve akımlar tarafından kurulmuşlardır. Cami sayısının zaman içinde artmasının bir sebebi de burada aranmalıdır. Bu şekilde bir semtte bir cami yeterli bile olsa dini cemaatler ve akımlar arasındaki rekabetten dolayı birden fazla cami kurulmuştur. Camilerin bu niteliği, geldikleri ülkelerle olan irtibatlarını da etkilemiştir. Ellili yıllardan bu yana İngiltere'de bulunmalarına rağmen Müslümanlar hala imamlarını Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerden getirmekteler ve oradaki cemaat merkezleriyle sıkı ilişkiler içindedirler.

2. ALMANYA

Almanya'ya göç, altmışlı yıllardan itibaren baş gösteren işgücü ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. İlk önce Güney Avrupa ülkelerinde işgücü devşiren Almanya, daha sonra giderek büyüyen işgücü açığını Türkiye başta olmak üzere Müslüman ülkelerden karşılamaya yönelmiştir. Her ne kadar Almanya başından beri göçmenleri geçici olarak

İngiltere ve Fransa'nın aksine Almanya'da göçmenler seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere yurttaşlık haklarını tam olarak kullanamamaktadırlar. Hukuksal eşitlik sağlanmadığı gibi Almanya'nın yabancıların kültürel haklarını güvence altına alan bir entegrasyon politikası izlediği de söylenemez.

görmüşse de aile birleşimi ve mülteci akımıyla birlikte göçmen adedi bu ülkede sürekli olarak artış göstermiştir. 1980 yılında toplam yabancı nüfusu 4,5 milyon iken, bugün bu rakam 7 milyonu aşmaktadır.

Almanya'daki Müslümanların etnik yapısına baktığımız zaman 2 milyon nüfusıyla Türkler en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu grubun dışında farklı Arap ülkelerinden gelen Müslümanlar bulunmaktadır. Arap Müslümanların çoğunu Kuzey Afrika'dan gelenler oluşturmaktadır. Ayrıca Ortadoğu ve Avrupa içinden gelen Müslümanlar da önemli bir miktara ulaşmaktadır.

Almanya'daki Türkler, temelleri Türkiye'ye dayanan farklı dini ve ideolojik gruplar halinde örgütlenmişlerdir. Seksenli yılların sonuna kadar Suni gruplar (Diyanet, Milli Görüş, Süleymanlılar, Nurcular vs.) örgütlenirken, bu yıllardan itibaren Aleviler de örgütlenme ve kendilerini ifade etme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Bu bakımdan Almanya'daki Türk İslamı, çoğulcu bir yapıya sahiptir. Bu çoğulcu yapı, Alman hükümetlerinin İslamı tanıma konusunda gösterdikleri çekingen tavırla iyice pekişmiştir. Temsili bir dini organın olmamasını bahane ederek Alman hükümetleri İslam'ın resmi olarak tanınmasını sürekli ertelemişlerdir. Bu tavır, Müslüman örgütlere ve topluma kendi sorunlarını kendilerinin çözmesi gerektiğini öğretmiştir.

Almanya, gerek kendini bir göç ülkesi olarak tanımlamaktan kaçındığı gerekse yurttaşlık anlayışını etnik temellere dayandığı için göçmenlerin Alman vatandaşlığına geçmesini engellemiştir. Bu nedenle İngiltere ve Fransa'nın aksine bu ülkede göçmenler seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere yurttaşlık haklarını tam olarak kullanamamaktadırlar. Hukuksal eşitlik sağlanmadığı gibi Almanya'nın yabancıların kültürel haklarını güvence altına alan bir entegrasyon politikası izlediği de söylenemez.

Fransa, hem İkinci Dünya Savaşı'ndan önce hem de sonra Kuzey Afrika'dan göç almaya başlamıştır. İlk gelen göçmen kabileleri genç erkeklerden oluşuyordu ve bunlar bir süre sonra tekrar ülke-

rine dönmek arzusundaydılar. Fakat diğer ülkelerde olduğu gibi daha sonraki gelişmelere baktığımızda göçmenlik kalıcılık yönünde bir değişim geçirmiştir. Genç erkekler kendi ülkelerine dönmek yerine ailelerini Fransa'ya getirmeyi tercih etmişlerdir. 1962 yılında Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından sonra, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki zayıflayan konumu nedeniyle göç akımı da farklı bir mecrada gelişmeye başlamıştır. Daha önce Cezayir kökenli göçmenler Fransa'ya göç ederken, bu kez Tunus ve Fas'tan göçmenler bu ülkeye yönelmişlerdir.

Bugün Fransa'da Müslümanların ne kadar olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Etnik kökenlerine göre yapılan hesaplara göre en az 3 milyon Müslüman olduğu sanılmaktadır. Fransa ile sömürgecilik geçmişleri dolayısıyla Kuzey Afrikalı Müslümanlar bu ülkede çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunlar ağırlıklarına göre sırasıyla Cezayirli, Faslı ve Tunuslu Müslümanlardır. Bunlar dışındaki grupların sayısal varlığı kendi başına fazla bir önem taşımamaktadır. En az yarım milyon Müslüman Fransa doğumu olan ikinci kuşaktan oluşmaktadır.

İngiltere'nin aksine Fransa'da Müslümanların eğitimleri ve toplumsal statüleri yüksek değildir. Her ne kadar sömürge geçmişlerinden dolayı Kuzey Afrikalı göçmenlerin Fransız diline hâkimiyetleri önemli bir avantaj sayılırsa da bu, onların Fransız toplumunda sosyal sıçrama yapmalarında yeterli bir etken olmamıştır. Çünkü burada Müslümanlar ile Fransız toplumu arasında iki taraflı bir sosyal mesafe bulunmaktadır. Bir taraftan Müslümanlar banliyölerde toplumdan yalıtılmış bir getto yaşamının içine sürüklenmişlerdir. Diğer yandan da Fransızların İslam ve Müslümanlar hakkındaki keskin önyargılı tavırları onların toplumsal katılımlarını engellemiştir/engellemektedir.

Seksenli yılların başında, yabancıların da yasal olarak dernek kurmalarına müsaade edilmesinden sonra cami ve dini dernek sayılarında hızlı bir artış olmuştur. Bugün 2 bine yakın cami ve bir o kadar da dini dernek bulunmaktadır. Bu kurumlarda en az 1500 civarında imam görev yapmaktadır. İmamlar, diğer ülkelerde de görüldüğü üzere göçmenle-

rin geldikleri ülkelerden getirilmektedir. İmamların hukuksal konumları kadar sosyal ve ekonomik konumları da zayıftır. Çoğu Fransızca bilmemektedir.

İslami dernek ve camilerin çoğu ülkesel çatı örgütleri altında bir araya gelmişlerdir, ancak teşkilat disiplinin güçlü olduğu söylenemez. Özellikle ikinci kuşak gençler bu örgütlerin etki alanının dışındadırlar. Her ne kadar Fransa devleti bu örgütlerle bir araya gelmek ve Müslüman toplumun sorunları hakkında fikir alışverişinde bulunmak istemişse de bunu tam olarak başaramamıştır. Bunun sebepleri arasında devletin dini hayata müdahalesi ve bu ülkede İslam-laiklik ekseninde yaşanan sert tartışmalar gelmektedir. Bu etkenler aynı zamanda devlet ile Müslüman örgütler arasındaki güven bunalımının da sebebidir.

KIYASLAMA

Almanya, İngiltere ve Fransa'da yaşayan Müslüman grupların etnik kökenleri üzerine yaptığımız analiz, bu üç ülkede farklı etnik grupların yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir. Buna göre İngiltere'de Hint Alt Kıtası'ndan gelen Müslümanlar; Fransa'da Kuzey Afrikalı Arap Müslümanlar, Almanya'da ise Türkiye kökenli Müslümanlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

Bu veriler, sosyolojik olarak Avrupa'da İslam'ın gelişimi açısından neyi ifade etmektedir?

Sosyo-ekonomik açıdan baktığımız zaman Almanya ve Fransız Müslümanlarına karşı İngiltere'deki Müslümanların daha şanslı oldukları söylenebilir. Çünkü İngiltere'deki Müslümanların eğitim

Almanya'da Türkler sayesinde İslam'ın daha çoğulcu ve hoşgörülü bir karakter sergilediği söylenebilir. Fakat bu gerçek henüz yeterince bilinç düzeyine çıkmamıştır.

Avrupa bu çatışmacı ve kutuplaştırıcı ortamdan çıkmak için bir an önce İslam karşısındaki olumsuz tavırlarını gözden geçirmeli ve kendi topraklarındaki İslam'ın otantik özelliklerini dikkate alan bir din ve entegrasyon politikası geliştirmelidir.

ve mesleki formasyonları daha iyidir. Bu ülkede orta sınıf içinde değerlendirebilecek Müslüman bir grubun olması birçok açıdan önemlidir. İlk olarak Müslümanlar kendilerini entelektüel anlamda daha iyi ve sağlıklı bir şekilde ifade etmektedirler. Nitekim İslami yayıncılık burada diğer ülkelere kıyasla daha ileridedir. İkinci olarak orta sınıf Müslümanlar İslamın imajına olumlu bir katkıda bulunmaktadır. Yüksek sayıda işsiz ve eğitimsiz göçmenlerin bulunduğu Fransa ve Almanya'da Müslümanlar tembel, beceriksiz ve asalak bir grup imajı vermektedirler. Son olarak orta sınıf Müslümanlar sayesinde toplumda sosyal mesafe önemli oranda kalkmakta ve kültürlerarası ilişkiler kurulabilmektedir. Bu da hiç azımsanmayacak toplumsal ve kültürel bir katkı sağlamaktadır.

İlgili ülkelerde sadece sosyo-ekonomik bakımdan değil sosyo-kültürel bakımdan da farklılıklar görülmektedir. Bu konuda kabaca şunlar söylenebilir: İngiltere'de İslam, daha çok tarikat yapısına sahip bir örgütlenme içinde olup tasavvufi öğeler ağır basmaktadır. Tasavvufi İslam anlayışının Batı'da avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir. Batı'da Müslüman olan kişilerin genellikle tasavvuf kanalıyla İslam'a girdikleri bilinmektedir. Bu özelliği dolayısıyla Güney Asyalı Müslümanlar İngiliz toplumuna yönelik bir misyonerlik yapabildikleri gibi hem kendi içlerinde ve hem de toplumda hoşgörülü bir İslam

anlayışının gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

İngiltere'nin aksine Fransa'da Kuzey Afrikalı Müslüman Araplar arasında selefi İslam anlayışı ve etkisi kuvvetlidir. Bu tür bir İslam anlayışı Fransızların keskin ve katı bir laiklik anlayışıyla buluşunca ortaya çatışmacı ve kutuplaştırıcı bir ortamın çıkacağı açıktır. Buna bir de sömürgecilik mirasının iki tarafta yarattığı travmalar eklenirse Fransa'da neden Müslümanlar ile Fransızlar arasında sık sık krizler çıktığı anlaşılacaktır.

Almanya'da Türkler sayesinde İslam'ın daha çoğulcu ve hoşgörülü bir karakter sergilediği söylenebilir. Fakat bu gerçek henüz yeterince bilinç düzeyine çıkmamıştır. Çünkü ne Almanlar ne de Türkler diğer ülkelerle kendilerini kıyaslama ve bu kıyas temelinde avantajlı konumlarını görebilecek durumda değiller. Türklerin tarihsel olarak Batılılaşma ve AB'ye girme yolundaki çabaları da dikkate alınırsa Avrupa'da Türk İslamı'nın geleceğinin parlak olacağı söylenebilir. Nitekim Hollandalı bilim adamlarının hazırladıkları bir raporda Türk İslamı'nın özellikleri sıralanmakta ve bu özelliklere sahip olan Türkiye'nin ve Türklerin AB'ye girmelerinin herhangi bir sakınca taşımadığı açıklanmaktadır.

Bu farklılıklara rağmen bugün Batı'da hâkim olan anti-İslami atmosfer ve çatışmacı eğilimler İslam'ın Avrupa'da sağlıklı bir şekilde gelişimini engellemektedir. Bu ortamın İslam içinde de selefi ve radikal akımları yüreklendirdiği kesindir. Son yıllarda yaşanan olaylar da bunu ispat etmektedir. Avrupa bu çatışmacı ve kutuplaştırıcı ortamdan çıkmak için bir an önce İslam karşısındaki olumsuz tavırlarını gözden geçirmeli ve kendi topraklarındaki İslam'ın otantik özelliklerini dikkate alan bir din ve entegrasyon politikası geliştirmelidir. Bu yapıldığı takdirde Müslüman grup ve örgütlerin tavırlarında da önemli değişiklikler olacaktır.